

Амелін Олександр В'ячеславович –
провідний науковий співробітник
відділу дослідження проблем протидії
злочинності Науково-дослідного
інституту Національної академії
прокуратури України, юрист I класу

ЕЛЕКТРОННА (КОМП'ЮТЕРНА) ІНФОРМАЦІЯ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Досліджено проблеми правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних зі створенням, обчисленням, зберіганням і використанням електронної (комп'ютерної) інформації. Визначено власне поняття електронної (комп'ютерної) інформації та висвітлено її співвідношення з електронними даними й комп'ютерними програмами.

Ключові слова: електронна (комп'ютерна) інформація; електронні дані; комп'ютерні програми; кіберзлочинність.

Исследованы проблемы правового регулирования общественных отношений, связанных с созданием, вычислением, хранением и использованием электронной (компьютерной) информации. Определено понятие электронной (компьютерной) информации и освещено ее соотношение с электронными данными и компьютерными программами.

Ключевые слова: электронная (компьютерная) информация; электронные данные; компьютерные программы; киберпреступность.

The article is devoted to the problems of legal regulation of social relations associated with the creation, calculation, storage and use of electronic (computer) information. The concept of category Electronic (computerized) information and highlights its relationship with electronic data and computer programs.

Keywords: electronic (computerized) information; electronic data; computer software; cyber crime.

Розвиток науково-технічного прогресу зумовлює впровадження новітніх технологій в усі сфери суспільного життя. Важко

увияти, що перший у світі комп'ютер ENIAC – Electronic Numerical Integrator And Computer (Електронний Цифровий Інтегратор і Комп'ютер), запущений США у 1946 році, важив 28 тон і споживав 140 кВт енергії, а його охолодження здійснювалося за допомогою авіаційного двигуна [1].

На сучасному етапі комп'ютерна техніка є важливою умовою розвитку й функціонування суспільства, адже завдяки їй можливо обчислювати, зберігати й передавати значні обсяги інформації.

Усім нам добре відома істина, озвучена Майер Амшель Бауэром Ротшильдом, «Хто володіє інформацією – той володіє світом» спонукала науковців до розвитку кібернетичної галузі. Так, у травні 1999 р. в США відбувся офіційний пуск в експлуатацію комп'ютерної мережі INTERNET-2, що забезпечувало передавання інформації зі швидкістю від чотирьох до десяти гігабайт на секунду. Завдяки комп'ютерним мережам стало можливим одержання інформації з будь-якої точки планети, що сприяло виникненню планетарної системи комунікацій [2, с. 9].

Модернізація кібернетичної галузі спричинила необхідність правового регулювання нових суспільних відносин, пов'язаних зі створенням, обчисленням, зберіганням та використанням комп'ютерної інформації.

Однією із суттєвих перепон на шляху реалізації цієї мети стала відсутність однозначного розуміння суті категорії «електронна (комп'ютерна) інформація». Дослідженнями питань щодо місця, ролі та її юридичного статусу в правовій сфері займалося багато науковців, серед яких: Е. Аверьянова, С. Бородин, В. Вехов, А. Гребеньков, О. Григорьев, В. Голубев, Г. Долженков, М. Журба, І. Карась, І. Клепицький, Л. Краснова, В. Крачевський, О. Користін, М. Литвинов, Ю. Ляпунов, С. Максимов, П. Смагін, В. Хахановський, І. Юрченко.

Метою статті є аналіз чинного законодавства України щодо правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних зі створенням, обчисленням, зберіганням і використанням електронної (комп'ютерної) інформації, а також поняття та суті зазначеної категорії.

Слід зауважити, що з огляду на специфіку процесів оброблення в комп'ютерних системах, електронна інформація

поділяється на *програми* і *дані*. Так, комп'ютерні програми – послідовність команд, що виконуються апаратним забезпеченням комп'ютера. У свою чергу, електронні дані не передаються на виконання, вони лише зберігаються та обробляються системою. Однак такий поділ є досить умовним, оскільки в сучасних електронно-обчислювальних машинах (ЕОМ), побудованих на основі вчень фон Неймана, програми й дані зберігаються в загальній пам'яті, а інформація, що на цей час виконує роль програми, через мить може бути використана іншою програмою в якості даних [3, с. 136]. Водночас існують програми, що при виконанні заданої послідовності дій взагалі не використовують будь-яких даних, тобто не містять ніякої інформації.

Беручи до уваги зазначене, виникає запитання: чи охоплює поняття електронної (комп'ютерної) інформації дані й комп'ютерні програми, чи лише передбачає одну із цих категорій?

Чинним законодавством України поняття електронної (комп'ютерної) інформації не визначено. Водночас окремі нормативно-правові акти опосередковано констатують її існування як у формі комп'ютерних програм, так і у формі даних.

Так, ст. 1 Закону України «Про інформацію» визначає інформацію як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Як бачимо, сутність інформації зводиться лише до відомостей і даних, без жодної згадки про їх оброблення або використання певними алгоритмами. На нашу думку, таке формулювання є недосконалим, оскільки призводить до неоднозначного розуміння цього поняття. Зокрема, законодавець поділив інформацію на два види – матеріальну та нематеріальну (електронну), визначивши критерієм такого поділу наявність матеріального носія. Однак, електронна інформація не може бути віртуальною (тобто неіснуючою), вона зобов'язана бути закріпленою в пам'яті будь-якого технічного пристрою чи носія інформації. Тому поділяти інформацію на види зважаючи на відсутність або наявність носія, на нашу думку, є недоцільним.

Ширший підхід до розуміння інформації наведено в Законі України «Про доступ до публічної інформації». Так, у

ст. 1 публічна інформація визначена як відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка перебуває у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом. Крім того, ст. 5 Закону передбачає, що одним із шляхів забезпечення доступу до публічної інформації є її оприлюднення на офіційних веб-сайтах у мережі Інтернет. Отже, основним критерієм поділу інформації на види є засоби її документування та різновиди носіїв, на яких вона збережена. Тобто про можливість існування інформації без засобів та приладів (носіїв) не йдеться. Також слід зазначити, що наведена категорія в такому розумінні, безперечно, передбачає як комп'ютерні програми, так і електронні дані.

Закон України «Про державну таємницю» наводить поняття секретної інформації також нерозривно пов'язуючи її з матеріальними носіями, які визначені як матеріальні об'єкти, в тому числі фізичні поля, в яких відомості, що становлять державну таємницю, відображено у вигляді текстів, знаків, символів, образів, сигналів, технічних рішень, процесів тощо. Отже, нормативно-правовий акт опосередковано дає зрозуміти, що секретна інформація також може мати електронну (комп'ютерну) форму, збережену на відповідному технічному пристрої та бути певним процесом, тобто програмою.

Статтями 27 та 29 Закону України «Про інформаційні агентства» визначено, що одним із основних видів продукції інформаційних агентств є електронна продукція, а також зазначено, що розповсюдження продукції здійснюється через електронний зв'язок та комп'ютерні мережі. Водночас визначення цих категорій у нормативному акті відсутні. Чи можуть бути продукцією інформаційних агентств комп'ютерні програми, що обробляють і розповсюджують інформацію? Напевно, так.

У ст. 200 Цивільного кодексу (ЦК) України поняття інформації визначено як документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце в суспільстві, державі та навколишньому середовищі. Аналізуючи

інші норми, зокрема ст. 278, 303, 307 ЦК України, можна дійти до висновку, що джерелами інформації є газети, книги, кінофільми, теле-, радіопередачі, документи, фотографії, щоденники, інші записи, особисті архівні матеріали. Як можна помітити, цей закон прямо не передбачає можливості існування інформації в електронному вигляді. Водночас у ст. 277 ЦК України визначено, що спростування недостовірної інформації здійснюється в такий же спосіб, у який її було поширено. Тобто предметом правового регулювання є також електронна (комп'ютерна) інформація. Крім цього, ст. 306 ЦК України передбачено право фізичної особи на таємницю листування, телеграм, телефонних розмов, телеграфних повідомлень та інших видів кореспонденції. Таким чином, таємниця електронного листування також гарантується фізичним особам. Водночас ст. 420, 433 ЦК України визначають комп'ютерні програми об'єктами інтелектуальної власності та авторського права, ототожнюючи їх із літературними творами.

Закон України «Про захист суспільної моралі» містить терміни «електронні засоби масової інформації» та «електронні носії», хоча також не надає їх визначення.

У Законі України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» про електронну (комп'ютерну) інформацію не йдеться, однак у ст. 6 передбачено можливість висвітлення діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування іншими формами поширення офіційної інформації, що не суперечать законодавству України.

З аналізу вищезазначених нормативно-правових актів можна зробити, на нашу думку, однозначний висновок, що комп'ютерні програми та електронні дані охоплюються категорією «електронна (комп'ютерна) інформація».

Водночас після набрання чинності 1 липня 2006 р. Конвенцією про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 р., ратифікованою Україною 7 вересня 2005 р. підходи до такого розуміння дещо змінились. Зазначений нормативний акт не містить поняття електронної (комп'ютерної) інформації, однак чітко наводить поняття інших не менш важливих категорій.

Зокрема, відповідно до ст. 1 Конвенції, комп'ютерні дані визначено як будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки в комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою. Як бачимо, законодавець побудував певну градацію де комп'ютерні дані є ширшим поняттям ніж інформація та концепції. Крім того, комп'ютерним програмам приділено окрему увагу і як складовим зазначеної категорії, і як основним засобам виконання певних дій (процесів).

У Законі України «Про електронний цифровий підпис» також постійно йдеться про електронні дані та комп'ютерні програми, натомість про електронну (комп'ютерну) інформацію не згадується. У ст. 1 цього Закону наведено визначення таких термінів:

електронний цифровий підпис – вид електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача;

засіб електронного цифрового підпису – програмний засіб, програмно-апаратний або апаратний пристрій, призначені для генерації ключів, накладення та/або перевірки електронного цифрового підпису.

Водночас у Законі України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» про електронні дані не йдеться, однак постійно використовуються терміни «інформація» та «програмне забезпечення». Зокрема, ст. 2 зазначеного Закону передбачено, що об'єктами захисту в системі є інформація, яка обробляється в ній, а також програмне забезпечення, призначене для оброблення цієї інформації.

Варто зазначити, що згідно з Домовленістю про співробітництво держав – членів СНД в боротьбі з кіберзлочинністю, укладеною в 2001 р. у місті Мінськ (Білорусь), сторони погодилися з визначенням комп'ютерної інформації як інформації, що перебуває в пам'яті комп'ютера, на машинних чи інших носіях, у формі, доступній для обробки ЕОМ, чи такій, що передається каналами зв'язку. Тобто

головними ознаками зазначеного поняття є: наявність матеріального носія, здатність оброблення інформації ЕОМ та можливість передачі каналами зв'язку. Про комп'ютерні програми взагалі не йдеться.

Наша держава не є стороною зазначеної домовленості, на відміну від Російської Федерації, де в Законі «Про інформацію, інформаційні технології та про захист інформації» під інформацією розуміється виключно дані, а не програми для ЕОМ. Згідно з цим Законом, комп'ютерні програми належать швидше до категорій інформаційних технологій (процесів, методів пошуку, збору, зберігання, поширення інформації і способів здійснення таких процесів і методів). З огляду на це, поза увагою законодавства залишається втручання в комп'ютерну систему, що не порушило цілісності збереженої в ній інформації, але пошкодило роботу її програмного забезпечення [3, с. 137].

Зазначена проблема в законодавстві України відсутня, оскільки в Кримінальному кодексі України (ст. 361–2, 362) розуміння електронної (комп'ютерної) інформації опосередковано наведено дещо по-іншому. Розуміння цієї категорії зводиться до інформації, що зберігається та оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах чи комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації. Пряма згадка про комп'ютерні програми в цих нормах відсутня, однак вона має місце в ст. 361–1 КК України.

Беручи до уваги вищезазначене, можна зазначити, що чинним законодавством України визначено лише категорію «комп'ютерні дані», складовою якої є електронна (комп'ютерна) інформація, що в свою чергу передбачає програми для ЕОМ.

Чимало науковців не поділяють такої думки та вважають поняття комп'ютерної інформації ширшим за категорію «електронні данні», а окремі – ототожнюють ці поняття. Серед таких дослідників – В. Голубев, який тлумачить поняття електронної (комп'ютерної) інформації як будь-яку інформацію або дані, що існують в електронному вигляді, перебувають в ЕОМ або на машинних носіях та яку можливо створювати, змінювати й використовувати за допомогою ЕОМ [4].

На думку І. Калепицького, комп'ютерна інформація – це інформація в оперативній пам'яті ЕОМ, інформація на інших електронних носіях, як підключених до ЕОМ, так і на зйомник пристроях (наприклад, дискети, лазерні та інші диски, карти пам'яті) тощо [3, с. 137].

В. Хахновський, досліджуючи процесуальні аспекти порушеної проблематики, наводить позицію В. Вехова, який визначає вказану категорію за сукупністю ознак, а саме:

комп'ютерна інформація – це відомості (повідомлення, дані), що перебувають в електронно-цифровій формі, зафіксовані на матеріальних носіях або передаються каналами зв'язку за допомогою електромагнітних сигналів;

комп'ютерна інформація є однією зі звичайних форм існування інформації – електронно-цифровою формою, вона завжди буде опосередкована через матеріальний носій, без якого фізично не може існувати;

як і деякі інші матеріальні речі, комп'ютерна інформація може бути предметом колективного користування, оскільки доступ до неї можуть одночасно мати декілька осіб (наприклад, під час роботи в мережі Інтернет);

комп'ютерна інформація досить просто й швидко перетворюється із однієї об'єктивної форми в іншу, копіюється на певні види матеріальних носіїв і передається на будь-які відстані, обмежені лише радіусом дії сучасних засобів зв'язку;

здійснення процесів збору, дослідження та використання криміналістично важливої комп'ютерної інформації можливе лише за допомогою спеціальних технічних пристроїв – комп'ютерних програм, баз даних, машинних та інших матеріальних носіїв, електронно-цифрових пристроїв, комп'ютерних систем і мереж [5, с. 50–51].

Науковці наводять кілька визначень зазначеної категорії, узагальнивши які, можна прийти до висновку, що основною особливістю електронної інформації, включаючи дані та комп'ютерні програми, є матеріальний носій або середовище, у якому вони перебувають, а також можливість їх оброблення електронно-обчислюваними машинами.

Актуальність новітніх електронних технологій не могла залишитися поза увагою правоохоронних органів.

Прийняття 13 квітня 2012 р. Верховною Радою України Кримінального процесуального кодексу України та набрання ним чинності 20 листопада 2012 р. стало головним етапом впровадження новітніх технологій у вітчизняне кримінально-процесуальне законодавство.

Так, ч. 4 ст. 14 Закону України «Про прокуратуру» на органи прокуратури України покладено обов'язок створення й забезпечення ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР). Зазначена база даних є одним із найважливіших джерел інформації для потреб прокурорського нагляду й правоохоронної діяльності.

З огляду на це, керуючись п. 22 Перехідних положень КПК України, Генеральною прокуратурою України створено ЄРДР та наказом № 69 від 17 серпня 2012 р. затверджено Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, що визначає порядок його формування та ведення, а також надання відомостей із нього.

ЄРДР на сьогодні є головним і найважливішим джерелом електронної (комп'ютерної) інформації, що використовується в правоохоронній діяльності. Саме на підставі даних ЄРДР формується статистична звітність правоохоронних органів, що визначає рівень злочинності, стан розкриття злочинів, структуру кримінальних правопорушень у регіонах, їх класифікацію та багато іншого.

Зазначені революційні технології є одним із перших кроків на шляху вдосконалення та спрощення діяльності правоохоронних органів.

На підставі проведеного аналізу вважаємо, що більш обґрунтованим є визначення електронної (комп'ютерної) інформації як будь-яких відомостей (даних, фактів, концепцій, повідомлень та інше), що зберігаються на матеріальних носіях у формі текстів, знаків, символів, образів, сигналів, технічних рішень, процесів, алгоритмів, комп'ютерних програм тощо, доступних для обробки у будь-яких електронних та інформаційно-телекомунікаційних системах, електронно-обчислюваних машинах та інших спеціальних технічних пристроях.

Перспективами подальших наукових розробок може бути вдосконалення наведеного визначення з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Віртуальна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://znayka.org.ua/samyj-pershyj-v-sviti-kompyuter.html>.

2. Карчевський М. В. Злочини у сфері використання комп'ютерної техніки : [навч. посіб.] / М. В. Карчевський. – К. : Атіка, 2010. – 168 с.

3. Гребеньков А. Общие подходы к определению понятия «компьютерная информация» в уголовно-правовой теории / А. Гребеньков // История и право. – 2012 – № 1. – Ч. 2. – С. 135–138.

4. Голубев В. Компьютерная информация как объект правонарушений [Электронный ресурс] / В. Голубев. – Режим доступа :

http://www/cime-research.ru/library/Golubev09_09.

5. Хахновский В. Компьютерная информация как особенные фактические данные в уголовном процессе / В. Хахновский // Закон и жизнь, 2013. – № 10. – С. 62.